

عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان اعتماد اجتماعی دیران متوسطه شهر خرم آباد

دکتر ابوالفضل ذوالفقاری*

حجت سپهوند**

خدانظر دریکوند***

دکتر فرهاد امام جمعه****

تاریخ دریافت: ۹۱/۶/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۱/۱۲/۲۲

چکیده

اعتماد مهم‌ترین مولفه نظم اجتماعی و یکی از ارکان سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود. اعتماد همچنین یکی از جنبه‌های مهم روابط انسانی و زمینه ساز همکاری میان اعضای جامعه است. مفهوم اعتماد اجتماعی از مفاهیم کلیدی جامعه‌شناسی بوده و از شاخص‌های مهم در جامعه‌تلقی می‌شود که کاهش آن می‌تواند زمینه را برای رشد نابسامانی‌ها و بی‌نظمی‌ها و رشد جرائم و انحرافات

zolfaghariab@gmail.com

* استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه شاهد.

** کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه شاهد.

*** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه اراک.

**** استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه اراک.

در جامعه فراهم سازد. اعتماد یکی از عناصر جامعه مدنی است و می‌تواند به عنوان عاملی در جهت تعامل بین افراد جامعه و ارکان دولت تلقی گردد. این پژوهش با ارائه یک مطالعه موردی از دبیران متوسطه شهر خرم‌آباد به تبیین جامعه‌شناختی میزان اعتماد اجتماعی آنان می‌پردازد. داده‌های مورد استفاده در تحقیق برگرفته از پیمایشی است که در نمونه‌ای به تعداد ۳۱۰ نفر از دبیران متوسطه شهر خرم‌آباد به اجرا درآمده است. در این پژوهش برای طرح الگوی نظری از نظریات گیدنز، دورکیم، پاتنام، زتومکا، کلمن، وبر، ایوانز، و چلبی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش نشان داد که میزان اعتماد اجتماعی ۴/۲ درصد از پاسخگویان کم، ۰/۱۹ درصد متوسط و ۶/۸ درصد زیاد می‌باشد. همچنین بیشترین میزان اعتماد مربوط به اعتماد بین شخصی و کمترین میزان به اعتماد نهادی مربوط می‌شود. متغیرهای میزان دینداری، انسجام هنجاری و مشارکت اجتماعی تاثیر معنی‌داری بر میزان اعتماد اجتماعی داشتند. با استفاده از واریانس رگرسیون خطی چند متغیره، متغیرهای مستقل مزبور، می‌توان ۲۷/۹ درصد از واریانس میزان اعتماد اجتماعی را توضیح داد.

واژه‌های کلیدی: اعتماد، نظم اجتماعی، سرمایه اجتماعی

مقدمه

اعتماد یکی از عناصر جامعه مدنی است و می‌تواند به عنوان عاملی در جهت تعامل بین افراد جامعه و ارکان دولت تلقی گردد. حضور آحاد گوناگون مردم جامعه و همکاری و مشارکت در امور به میزان اعتماد متقابل بین آن‌ها و ارکان گوناگون حکومتی بستگی دارد. بنابراین اعتماد امری است که می‌تواند نقش موثری در توسعه و پیشرفت یک کشور ایفا نماید (گلابی، ۱۳۸۴: ث).

اعتماد اجتماعی یکی از مقولات و عناصر بنیادین در برقراری تعامل اجتماعی است. اندیشمندان و نظریه پردازان اجتماعی از حدود دو دهه قبل به مقوله اعتماد

اجتماعی به عنوان یک موضوع مهم جامعه شناختی توجه نموده‌اند. (گیدنز، ۱۳۸۰؛ پاتنام، ۱۳۸۰؛ فوکویاما، ۱۳۸۴؛ شارع پور ۱۳۸۳؛ زتومکا، ۱۳۸۴).

اهمیت مهم نقش اعتماد در جامعه به واسطه آن است که از سویی اعتماد برخوردار از مبنای اجتماعی است و مولفه‌ای نگرشی و رفتاری محسوب می‌شود و از سوی دیگر اعتماد در جامعه دارای کارکردها و پیامدهای اجتماعی گوناگون است. اعتماد شاخصی از سرمایه اجتماعی است که تبادل اجتماعی را در شرایط عدم اطمینان و ریسک تسهیل می‌کند. حتی در ایجاد روابط گروهی منسجم، اعتماد نقش بارزتری نسبت به تعهد اخلاقی ایفا می‌کند و در تحقق نظم و زندگی روزمره نیز عنصری ضروری و حیاتی به شمار می‌آید.

با توجه به آثار و پیامدهای گوناگون اعتماد در روابط اجتماعی و تاثیری که در جهت تعامل بین افراد جامعه و ارکان دولت دارد بررسی جامع پیرامون این موضوع در جامعه ایران بسیار با اهمیت است.

مطالعات اخیر در جامعه ایران، حاکی از روند نزولی اعتماد اجتماعی است. (چلبی ۱۳۷۵: ۹۲؛ شارع پور ۱۳۸۳: ۷۴) شواهد موجود دلالت بر کاهش اعتماد اجتماعی در تمام ابعاد و سوگیری عاطفی و خاص‌گرا در روابط کنشگران در تمام سطوح در ایران دارند. تحقیقات گوناگونی که به بررسی اعتماد اجتماعی پرداخته‌اند نیز بیانگر نامطلوب بودن میزان اعتماد اجتماعی در مناطق گوناگون کشور می‌باشند. (آزاد ارمکی، ۱۳۸۳؛ افشانی، ۱۳۸۷؛ دفتر طرح‌های ملی ۱۳۸۱).

این پژوهش با ارائه یک مطالعه موردی از فرهنگیان شهر خرم آباد به تبیین جامعه شناختی میزان اعتماد اجتماعی دبیران متوسطه می‌پردازد. دلیل اصلی انتخاب این جامعه آماری نقش تاثیر گذاری است که دبیران آموزش و پرورش در آموزش نسل جوان و روند جامعه پذیر کردن آن‌ها بر عهده دارند. بدون شک بالا بودن میزان اعتماد اجتماعی آن‌ها باعث بالا بردن کیفیت آموزش و انتقال اعتماد به نسل جوان و باز تولید اعتماد اجتماعی در جامعه می‌شود. همین طور پایین بودن اعتماد اجتماعی ایشان می‌تواند

نتایج عکس به دنبال داشته باشد. بنابراین شناخت میزان اعتماد اجتماعی دبیران و عوامل مؤثر بر آن می‌تواند برنامه‌ریزان را در روند بهبود اعتماد اجتماعی آنان یاری رساند. با توجه به مباحث مطرح شده سوال اساسی پژوهش این است که: جریان اعتماد اجتماعی در قشر دبیران متوسطه شهر خرم آباد در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ از چه کمیت و کیفیت جامعه شناختی برخوردار می‌باشد. مراد از کیفیت جامعه شناختی شناخت عوامل و زمینه‌های مؤثر بر کمیت مورد نظر (میزان اعتماد اجتماعی دبیران) می‌باشد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

سنجش اعتماد در واقع سنجش یکی از جنبه‌های مهم روابط انسانی و اجتماعی است که تعیین‌کننده چگونگی تعاملات گوناگون افراد در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است.

از آنجایی که اعتماد و حسن ظن افراد در روابط اجتماعی یکی از ضروریات ایجاد پیوستگی و انسجام اجتماعی است، بنابراین سنجش آن می‌تواند ما را از وضعیت نظم و انسجام جامعه آگاه کند. اعتماد شاخص سرمایه اجتماعی بوده و سرمایه اجتماعی - که در ادبیات توسعه از آن به عنوان حلقه مفقوده توسعه یاد می‌شود - نقش اساسی و کلیدی در اجرای برنامه‌های توسعه برعهده دارد، پس اطلاع از وضعیت اعتماد در جامعه ما را از چگونگی سرمایه اجتماعی موجود آگاه می‌سازد.

اعتماد یکی از جهات مهم جامعه مدنی می‌باشد. از این رو مفهوم اعتماد دارای معنای خاص فرهنگی است. به این معنی که اجتماع منسجم، متعهد و وفادار نسبت به اقتدار سیاسی، بدون اعتماد افقی افراد نسبت به یکدیگر و اعتماد عمومی در بین نهادهای گوناگون نمی‌تواند وجود داشته باشد. تفاوت بین «اعتماد کردن و سوء ظن» در نظرات جفری الگزنندر به عنوان یکی از ابعاد اصلی در بحث «قطبی شدن جامعه

مدنی» مطرح می‌شود (Elegzender, 1992: 293)

این که اعتماد یک بُعد مهم از سرمایه فرهنگی محسوب می‌گردد، شامل اعتماد درون گروه‌های بامنزلت بالا (نوعی همبستگی طبقاتی) نیز می‌گردد. غرور اشراف‌زادگی و نجیب‌زادگی افراد را وادار به تبعیت از الگوی نجیب‌زادگی که ترکیبی از قواعد تشکیل شده مبتنی بر اعتماد متقابل میان گروه‌های خاص است می‌سازد.

با توجه به مباحث یاد شده و نقش بدون انکاری که دبیران آموزش و پرورش در اشاعه و انتقال اعتماد یا بی‌اعتمادی می‌توانند داشته باشند، ضرورت دارد میزان اعتماد اجتماعی آنان مورد بررسی قرار گیرد چرا که این شناخت می‌تواند برنامه‌ریزان را در روند بهبود اعتماد اجتماعی آنان یاری رساند. بدون شک بالا بودن میزان اعتماد اجتماعی دبیران باعث بالا بردن کیفیت آموزشی و انتقال اعتماد به نسل جوان و بازتولید اعتماد اجتماعی در جامعه می‌شود. همین طور پایین بودن اعتماد اجتماعی ایشان می‌تواند نتایج عکس به دنبال داشته باشد.

پیشینه تحقیق

در دانشگاه تبریز تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه تبریز» توسط محمد عباس‌زاده (۱۳۸۳) انجام گرفته است. در این تحقیق آمده است که اعتماد اجتماعی از جمله مفاهیمی است که در چند دهه اخیر با چشم انداز خاصی مطرح شده است، به طوری که اندیشمندان متعددی از جمله اوچی اعتماد اجتماعی را کلید موفقیت سازمانی دانسته و در تایید آن اوسلانر از آن به عنوان تسهیل‌گر روابط انسانی یاد کرده است.

مصطفی ازکیا و غلامرضا غفاری (۱۳۸۰) تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان» انجام داده‌اند. در این تحقیق چگونگی پیوند بین اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی بررسی و تحلیل شده است.

تقی آزاد ارمکی و افسانه کمالی (۱۳۸۳) در تحقیقی با عنوان «اعتماد، اجتماع و جنسیت» به بررسی تطبیقی اعتماد متقابل بین دو جنس پرداخته‌اند. در این تحقیق آمده است که اعتماد مفهوم کانونی نظریات کلاسیک جامعه‌شناسی و نیز محور اصلی تئوری‌های نوین سرمایه اجتماعی و زمینه تعاملات و روابط اجتماعی است. تحقیق دیگری با عنوان «بررسی اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در بین ساکنان شهر زنجان» توسط سجاد اوجاقلو و محمدجواد زاهدی (۱۳۸۴) به انجام رسیده است. در توجیه انجام این تحقیق آمده است که اعتماد اجتماعی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های توسعه اجتماعی و گسترش مدرنیته است.

ملاحظات نظری

در سالیان اخیر، مفهوم سازی اعتماد اجتماعی مورد توجه گسترده‌ای قرار گرفته است. از نظر گیدنز، اعتماد اجتماعی عبارت است از: قابلیت تشخیص برای اتکا یا اطمینان به صداقت یا صحت قول یا رفتار دیگران (گیدنز ۱۳۸۰) الیسون و فایرستون، اعتماد را واگذاری منابع به دیگران می‌دانند با این انتظار که آن‌ها به گونه‌ای عمل خواهند کرد که نتایج منفی به کمترین اندازه ممکن کاهش می‌یابد و دستیابی به اهداف میسر می‌گردد. (Ellison and firestone, 1974) راتر، اعتماد را انتظار تعمیم یافته‌ای می‌داند که هر فردی می‌تواند یک سخن، قول، بیانی شفاهی یا کتبی از شخص دیگری داشته باشد (Baird and st –Amand, 1995:3). ویژگی بیشتر تعاریف جامعه‌شناختی از مفهوم اعتماد، این است که اصل اعتماد درشرایطی اهمیت پیدا می‌کند که شناخت و آشنایی کنشگران از یکدیگر اندک و در آن ضریب عدم اطمینان و ریسک بالا باشد. (, cook ۲۰۰۱).

صاحب نظران ابعاد گوناگونی را برای موضوع اعتماد اجتماعی در نظر گرفته‌اند. پانام در بحث از اعتماد با توجه به شعاع اعتماد به دو نوع اعتماد شخصی و اعتماد

اجتماعی اشاره دارد و نوع دوم را که در ادبیات سرمایه اجتماعی، معمولاً اعتماد تعمیم یافته نیز نامیده می‌شود، برای جامعه سودمندتر می‌داند. به نظر وی، این نوع اعتماد «شعاع اعتماد را از فهرست کسانی که شخصاً می‌شناسیم فراتر می‌برد و همکاری گسترده تر در سطح جامعه را موجب می‌گردد» (پاتنام، ۱۳۸۰: ۱۳۶).

طبق زمینه‌های نظری موضوع، مشارکت اجتماعی یکی از عوامل اثر گذار بر اعتماد اجتماعی است. مشارکت چنانچه بر پایه و مبنای صحیح پایه گذاری شود نتایج مثبت زیادی به دنبال دارد که از جمله آن‌ها این است که اعتماد مردم به یکدیگر افزایش می‌یابد (کلته، ۱۳۸۱: ۲۵۷) پاتنام در رابطه با تاثیر روابط اجتماعی در اشکال رسمی و غیررسمی اش بر میزان اعتماد اجتماعی افراد می‌نویسد: «این واقعیتی صحیح است که اعضای انجمن‌ها از افراد مشابه خود که عضو هیچ انجمن یا سازمانی نیستند مشارکت سیاسی بیشتری دارند؛ زمان بیشتری را با همسایه‌های خود سر می‌کنند و از اعتماد اجتماعی بالاتری برخوردار هستند. همبستگی نزدیک بین اعتماد اجتماعی و عضویت در انجمن‌ها به افراد خاص و موقعیت‌های زمانی ویژه مربوط نمی‌شود بلکه همه کشورها را شامل می‌شود» (بالاخانی، ۱۳۸۴: ۵۱) پاتنام در مورد رابطه مشارکت و اعتماد به یک رابطه خطی معتقد نبوده بلکه به رابطه متقابل این عوامل توجه دارد. «اعتماد اجتماعی، هنجارهای معامله متقابل، شبکه‌های مشارکت مدنی و همکاری موفقیت آمیز، متقابلاً یکدیگر را تقویت می‌کنند. وجود نهادهای همکاری جویانه کار آمد، مستلزم مهارت‌ها و اعتماد بین اشخاص می‌باشد اما آن مهارت‌ها و این اعتماد نیز به نوبه خود به وسیله همکاری سازمان یافته تلفیق و تقویت می‌شدند. هنجارها و شبکه‌های مشارکت مدنی، به رفاه اقتصادی - اجتماعی کمک می‌نمایند و به نوبه خود نیز توسط این رفاه تقویت می‌شوند» (پاتنام، ۱۳۸۰: ۳۰۹) بدین ترتیب مشارکت اجتماعی به عنوان یکی از متغیرهای اثر گذار بر اعتماد اجتماعی در نظر گرفته شد.

از جمله عوامل دیگر موثر بر اعتماد اجتماعی، هم بستگی اجتماعی یا به تعبیری انسجام هنجاری در جامعه است. زتومکا با اشاره به راحتی اعتماد در اجتماعات

کوچک‌تر بر این باور است که «اعتماد کردن عموماً در اجتماعات کوچک‌تر، بسته و صمیمی مانند اجتماعات قبیله‌ای و روستایی بر خلاف اجتماعات بزرگی چون شهرهای امروزی راحت‌تر است. این امر به دو ویژگی مهم جوامع کوچک‌تر بر می‌گردد: ویژگی اول این است که در اجتماعات کوچک‌تر رابطه افراد با یکدیگر به طور مستقیم و چهره به چهره انجام می‌گیرد و علاوه بر این، افراد مشترکاً به مراجعی وابسته هستند که آنان را کنترل می‌کند، در نتیجه به راحتی می‌توانند به یکدیگر اعتماد کنند. ویژگی دوم که امکان اعتماد در متن آنان را تسهیل می‌کند شدت بالای همبستگی اجتماعی در بین اعضای آن است (زتومکا، ۱۳۸۴: ۱۲۱).

به نظر زتومکا، اعتماد، فرهنگی است که به صورت پویا از زمان گذشته شروع شده و در زمان‌های حال و آینده تولید و باز تولید می‌گردد و فرایندی مداوم، مستمر و تمام نشدنی است. او در سبب شناسی این فرهنگ و ظهور آن به عوامل مستقل سطح خرد و کلان اشاره می‌کند. در سطح کلان عوامل ساختاری دو گانه (که به نوعی متضاد هم هستند) از قبیل ۱- چسبندگی هنجاری و در مقابل آن آنومی هنجاری ۲- ثبات نظم اجتماعی و در مقابل آن تغییرات بنیادی ۳- شفافیت سازماندهی اجتماعی و در مقابل آن پوشیدگی و پنهان‌کاری سازماندهی اجتماعی ۴- آشنا بودگی و در مقابل آن غریبگی محیط افراد ۵- مسئولیت‌پذیری سایر افراد و نهادها و در مقابل بی‌مسئولیتی و خودرایی افراد را مطرح می‌کند. در سطح خرد نیز به کنشگران اشاره دارد که خود دارای دو بُعد است در بعد اول به ویژگی‌های شخصیتی افراد و در بُعد دوم، به سرمایه جمعی و شخصی افراد اشاره می‌کند که این سرمایه نه با خصوصیات شخصی افراد بلکه به چیزی که از جامعه در اختیار آنهاست اشاره دارد (زتومکا، ۱۳۸۴: ۱۴۲ و ۱۴۳).

به عقیده کلمن شکل بسیار مهمی از سرمایه اجتماعی که در داخل یک جمع تجویز می‌شود، این هنجار است که شخص باید نفع خود را فرو گذارد و در جهت منافع جمع عمل کند. هنجاری از این قسم که به پشتوانه حمایت اجتماعی شأن و موقعیت افتخار و دیگر پاداش‌ها تقویت می‌شود؛ سرمایه اجتماعی است که ملت‌های

جوان را می‌سازد و سپس با افزایش عمر آن‌ها ناپدید می‌شود و اعضای خانواده را به‌ایثار و چشم‌پوشی از نفع شخصی به خاطر نفع خانواده وا می‌دارد و بدین ترتیب باعث تقویت خانواده می‌شود. سرمایه اجتماعی رشد و بالندگی جنبش‌های نوپای اجتماعی را به مدد گروه کوچکی از اعضای فداکار، درون نگر و اعضای که متقابلاً به یکدیگر پاداش می‌دهند تسهیل می‌کند و کلاً اشخاص را به سوی کار کردن برای خیر عمومی سوق می‌دهد... چنان که از همه این مثال‌ها بر می‌آید، هنجارهای موثر و نافذ می‌توانند شکل نیرومندی از سرمایه اجتماعی را تشکیل دهند (کلمن، ۱۳۸۴: ۶۴-۶۳).

چلبی نیز معتقد است که هنجارهای اجتماعی امکان پیش بینی رفتار دیگران و نیز زمینه همکاری افراد با یکدیگر را فراهم می‌آورند. اختلال در این هنجارها، پیامدهای متنوعی دارد. به طور ساده زمانی که در این هنجارها اختلال ایجاد شود هزینه‌های نظارت رسمی جامعه افزایش خواهد یافت. وی در این خصوص و در رابطه با تاثیر تضاد هنجاری بر روی اعتماد اجتماعی می‌نویسد: «در اثر تضادهای هنجاری، اعتماد متقابل تعمیم یافته کاهش می‌یابد و نقش زر و زور در تنظیم روابط اجتماعی عمده می‌شود. تضادهای هنجاری، خاص‌گرایی را در جامعه ترویج می‌کنند و خود از آن تاثیر می‌پذیرند. بدین ترتیب تضاد هنجاری کمک می‌نماید تا افراد دایره دوستی خود را محدود تعریف نمایند و در عوض دایره دشمنی را گسترده کنند. (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۱۷) از این رو به نظر می‌رسد انسجام هنجاری یکی دیگر از عوامل موثر بر اعتماد اجتماعی در جامعه می‌باشد.

در بحث کلمن، اطلاعات نقش مهم و تعیین کننده‌ای در فراگرد اعتماد کردن، بازی می‌کند و این نقش به اهمیت سود و زیان در موقعیت اعتماد بر می‌گردد. کلمن برای رسانه‌های همگانی نقش ویژه‌ای به عنوان منابع اطلاعاتی و نیز واسطه‌های اعتماد تعریف می‌کند به این معنی که با ظهور رسانه‌ها و فراهم شدن امکان ارتباط سریع و دسترسی به اطلاعات، اعتماد مبتنی بر احساس و اوام در بین افراد کاهش می‌یابد. علاوه بر این وسایل ارتباط جمعی نقش مهمی در اعتماد به نهادهای اجتماعی دارند.

رسانه‌ها می‌توانند با ارائه گزارش‌های انتقادی از جامعه اعتماد به نهادهای رسمی و غیررسمی را کاهش دهند (کلمن، ۱۳۷۷: ۲۹۳-۲۹۴).

پاتنام نشان می‌دهد که چگونه تلویزیون با اختصاص دادن اوقات فراغت افراد به خود عملاً مشارکت اجتماعی و ارتباطات اجتماعی آنان را کاهش می‌دهد و از آنجا که از نظر او بین میزان مشارکت مدنی و اعتماد اجتماعی رابطه متقابل وجود دارد استدلال می‌کند که با کاهش میزان مشارکت مدنی، از میزان اعتماد اجتماعی افراد نیز کاسته می‌شود. پاتنام در توضیح این رابطه از داده‌هایی مانند: سن، جنسیت، تحصیل، محل زندگی و نژاد استفاده می‌کند ولی تاثیر منفی تلویزیون بر تعهد مدنی و اعتماد همچنان ثابت باقی می‌ماند. از نظر گیدنز، ارتباط مستقیم وسایل ارتباط جمعی با اعتماد، به مفهوم «نقاط اتصال یا دسترسی» بر می‌گردد. نقاطی که زمینه رویارویی افراد و سازمان‌ها را فراهم می‌کنند به طوری که می‌توانند موجب تقویت اعتماد و یا سست شدن آن شوند. رسانه‌ها به عنوان یکی از تامین کنندگان نقاط اتصال به شمار می‌روند، از این رو با میزان اعتماد اجتماعی افراد رابطه دارند. «رویکرد اعتمادی عدم اعتماد به نظام‌های انتزاعی خاص در معرض تاثیر شدید از تجارب ما در نقاط دسترسی و همچنین دانش‌های، روزی قرار دارند که از طریق رسانه‌های ارتباطی و منابع دیگر در دسترس آدم‌های عادی و متخصصان فنی قرار می‌گیرند (گیدنز، ۱۳۸۰: ۱۰۸).

بر اساس دیدگاه‌های مطرح شده در مورد تاثیر رسانه‌ها بر اعتماد اجتماعی میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی به عنوان یکی از متغیرهای مستقل تحقیق در نظر گرفته شد.

در میان عناصری که در جامعه اعتماد اجتماعی را به وجود می‌آورند و یا آن را تقویت می‌کنند نقش دین و مذهب دارای اهمیت است. به اعتقاد و بر مذهب می‌تواند شبکه اعتمادی در بین افراد ایجاد کند که برای روابط تجاری و معادله اقتصادی نیز ضروری می‌باشد (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۵۳).

ایوانز نیز بر نقش فعالیت‌ها و مناسک دینی در بهبود کنش‌های متقابل افراد در پیوند و اعتماد آن‌ها به یکدیگر تاکید می‌کند و معتقد است که رفتار دینی با سایر مومنان، دوستان و اعضای خانواده می‌تواند گامی در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی تلقی شود (ایوانز و دیگران، ۱۳۸۰: ۱۶۵-۱۶۲).

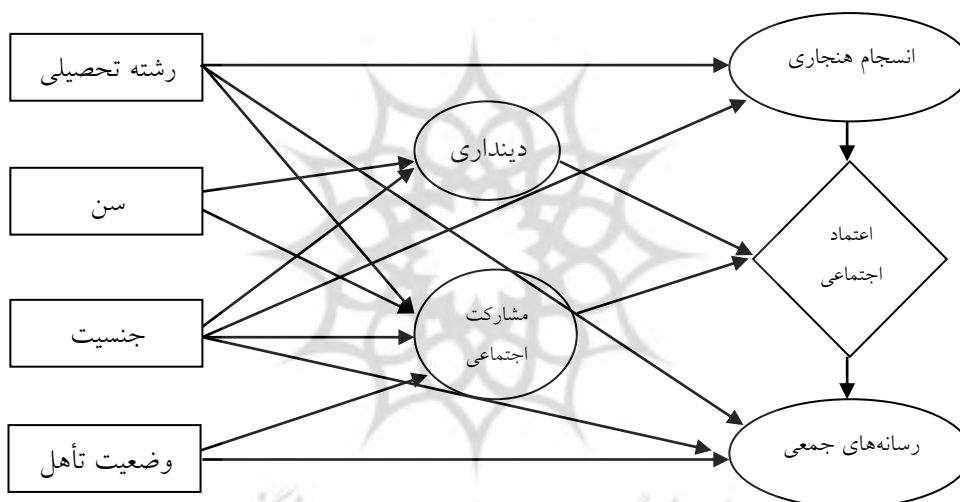
گیدنز معتقد است دین می‌تواند تاثیر دو گانه‌ای داشته باشد از یک سو می‌تواند منبع نگرانی و ناامیدی باشد و از دیگر سو می‌تواند پیوندهای اخلاقی و عملی در ارتباط زندگی شخصی، اجتماعی و جهان طبیعی ایجاد کند و در ایجاد یک محیط امن برای معتقدان کمک کند و موجبات آسایش خاطر و هدایت خاطر و هدایت مومنان را فراهم سازد. دین‌ها می‌توانند میانجی سازمان بخش اعتماد باشند. گیدنز در این خصوص که باور داشت‌های مذهبی چگونه زمینه اعتماد را فراهم می‌کنند می‌نویسد: «باور داشت‌های مذهبی مهمترین کارشان این است که معمولاً به تجربه رویدادها و موقعیت‌ها اعتماد تزریق می‌کنند و چارچوبی را فراهم می‌سازند که در آن، این رویدادها و موقعیت‌ها را می‌توان تبیین کرد و در برابر آن‌ها واکنش نشان داد» (گیدنز، ۱۳۸۰: ۱۲۲) همچنین بر اساس تئوری مناسک، دورکیم معتقد است که افراد در غلیان ناشی از اعیاد و جشن‌های اجتماعی از طریق اعمال مشترک و کردارهایی همانند پای کوبان و غریو کشان به هم نزدیک شده و نوعی همدلی با هم پیدا می‌کنند که این همدلی و نزدیکی، اطمینان و اعتماد متقابل را ایجاد می‌کند (بهزاد، ۱۳۸۲: ۵۲-۵۱).

دورکیم معتقد است که برگزار کردن مراسم و مناسک جمعی (جشن‌ها، اعیاد و مراسم‌های مذهبی) سبب تعامل میان مردم می‌شود که همین تعامل بین آن‌ها، ایجاد اعتماد می‌کند (پنجه بند، ۱۳۸۵: ۴۴) با توجه به نظرات و دیدگاه‌های مطرح شده، میزان دینداری به عنوان یکی دیگر از عوامل موثر بر اعتماد اجتماعی در نظر گرفته شده است.

به طور کلی با توجه به نظریاتی که در چارچوب نظری مطرح شد تقریباً تمام نظریه‌ها برخی از مضامین مورد مطالعه را توضیح می‌دهند. به بیان دیگر هر یک اعتماد

را از دیدگاه‌های متفاوت تعریف کرده و عوامل گوناگونی را بر آن مؤثر دانسته‌اند. بر این اساس چهار عامل میزان استفاده از رسانه‌های جمعی، میزان دینداری، میزان مشارکت اجتماعی و میزان انسجام هنجاری به عنوان عوامل مؤثر بر میزان اعتماد اجتماعی در نظر گرفته شده‌اند. پس بر اساس چارچوب مفهومی شکل گرفته از نظریات مطرح شده، مدل نظری زیر شکل گرفته و فرضیات استخراج شده‌اند.

مدل ۱- مدل نظری تحقیق

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 تال جامع علوم انسانی

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- بین میزان استفاده از رسانه‌های جمعی و میزان اعتماد اجتماعی دبیران متوسطه شهر خرم آباد رابطه وجود دارد.
- ۲- بین میزان دینداری و میزان اعتماد اجتماعی دبیران متوسطه شهر خرم آباد رابطه وجود دارد.

۳- بین میزان مشارکت اجتماعی و میزان اعتماد اجتماعی دبیران متوسطه شهر خرم آباد رابطه وجود دارد.

۴- بین میزان انسجام هنجاری و میزان اعتماد اجتماعی دبیران متوسطه شهر خرم آباد رابطه وجود دارد.

۵- علاوه بر فرضیات کلیدی یاد شده که مبتنی بر مباحث نظری، بیان شده‌اند، انتظار می‌رود که بین متغیرهای زمینه‌ای مانند: جنسیت، وضعیت تاهل، سن و رشته تحصیلی با میزان اعتماد اجتماعی رابطه وجود داشته باشد.

روش تحقیق و گردآوری داده‌ها

در این پژوهش از دو روش اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. برای مطالعه نظریات و تجارب تحقیقاتی به منابع و اسناد مراجعه شده و برای گردآوری اطلاعات از روش پیمایشی بهره‌گیری شده است. این پژوهش به لحاظ معیار زمان، مقطعی، به لحاظ کاربرد، علمی، کاربردی و به لحاظ معیار عرصه مطالعاتی، پهنانگر می‌باشد. جمعیت آماری پژوهش را تمام دبیران مقطع متوسطه شهر خرم آباد تشکیل می‌دهند که بر اساس آمار دریافتی از گروه طرح و برنامه سازمان آموزش و پرورش استان لرستان، حدود ۱۶۳۴ نفر می‌باشند.

حجم نمونه آماری، با استفاده از فرمول کوکران و با انتخاب بالاترین واریانس P و Q با سطح اطمینان ۹۵ درصد و دقت احتمالی ۵ درصد ۳۱۰ نفر مشخص گردید. روش نمونه‌گیری در این پژوهش ترکیبی از روش خوشه‌ای و سهمیه‌ای بوده است، بدین صورت که از تمام دبیرستان‌ها و هنرستان‌های شهرستان خرم آباد تعدادی را با توجه به مناطق گوناگون شهر و روستاهای الحاقی انتخاب نموده و سپس در درون آن مدارس، سهمیه‌ها با توجه به رشته تدریس تعیین گردیده‌اند.

ابزار مورد استفاده در این مطالعه پرسشنامه با سوالات بسته چند جوابی بوده است. پرسشنامه پس از احراز اعتبار و پایایی آن در مراحل مقدماتی تحقیق، برای جمع آوری داده‌های مورد نیاز در مرحله نهایی مورد استفاده قرار گرفت. بدین منظور سعی گردید گویه‌هایی که متغیرهای تحقیق را می‌سنجند یا از گویه‌های تحقیقات پیشین استخراج شوند و یا برای انتخاب بهترین گویه‌ها از نظرات متخصصین و استادان دیگر کمک گرفته شود. سپس در نهایت، یک بار دیگر پرسشنامه تدوین شده را به استادان و متخصصان نشان داده و از نظرات آنها برای تصحیح پرسشنامه استفاده گردید. پرسشنامه با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ مورد تأیید قرار گرفت. ($\alpha = 0.7$)

متغیر اصلی این پژوهش میزان اعتماد اجتماعی است. در این تحقیق منظور از اعتماد، مجموعه‌ای از انتظارات است که در فرآیند اجتماعی شدن یاد گرفته شده‌اند و افراد، آن انتظارات را نسبت به افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادهایی که در جامعه هستند دارند.

همچنین اعتماد اجتماعی را می‌توان حسن ظن نسبت به سایر اعضای جامعه تعریف کرد که این امر موجب گسترش و تسهیل روابط اجتماعی خود با آنها می‌شود (امیرکافی، ۱۳۸۰: ۸۰).

در این پژوهش متغیر اعتماد اجتماعی در قالب مؤلفه‌های مشارکت اجتماعی، انسجام هنجاری، دینداری و استفاده از رسانه‌های جمعی مورد سنجش قرار گرفته است که مشارکت اجتماعی به فعالیت‌های ارادی دلالت دارد که افراد جامعه در امور گوناگون اجتماعی به آن پرداخته و در شکل دادن به حیات اجتماعی مشارکت دارند.

متغیر مشارکت اجتماعی در جامعه مورد مطالعه را با استفاده از معرف‌های مقیاس اندرسون و مقیاس چپسین و برحسب موارد زیر مورد سنجش قرار داده‌ایم:

۱) عضویت در جوامع مشارکتی: پاسخگویان از بین مجامع مشارکتی (شرکت‌های تعاونی اتحادیه یا انجمن صنفی، انجمن اولیا و مربیان، کتابخانه، انجمن اسلامی، هیأت و جلسات مذهبی، باشگاه یا فعالیت‌های ورزشی، بسیج مساجد، هلال احمر، صندوق

قرض‌الحسنه، شورای محل کار و سکونت، ستادهای انتخابات) عضویت یا عدم عضویت خود را مشخص می‌کنند. ۲) موقعیت مشارکتی: پاسخگویان در صورت عضو بودن در مجامع یاد شده، نوع موقعیت مشارکتی خود را (عادی، فعال، دارای مسئولیت) مشخص می‌کنند. ۳) مشارکت در تصمیم‌گیری: برای سنجش این متغیر یک سوال گنجانده شده است (شرکت شما در جلسات مجامع مشارکتی که عضو می‌باشید به چه صورت می‌باشد؟). ۴) ترغیب و تشویق دیگران: برای سنجش این متغیر دو سوال گنجانده شده است (تا چه میزان دیگران را برای شرکت در مجامع مشارکتی ترغیب و تشویق می‌نمایید؟ و فعالیت انتخاباتی شما در انتخابات گذشته به چه میزان بوده است؟).

منظور از دینداری، پذیرش تمام یا بخشی از عقاید، اخلاقیات و احکام دینی است، به نحوی که شخص دیندار خود را ملزم به تبعیت و رعایت آن‌ها بداند. برای سنجش متغیر دینداری از دیدگاه گلارک و استارک که به نوعی مورد تایید علامه جعفری نیز قرار گرفته، استفاده شده است. در این دیدگاه ابعاد اصلی دینداری عبارتند از: بُعد اعتقادی که عبارت است از: باورهایی که انتظار می‌رود پیروان دین مورد نظر به آن‌ها اعتقاد داشته باشند. بُعد پیامدی یا آثار دینی که ناظر به اثرات باورها، اعمال و تجارب دانش دینی بر زندگی روزمره است. بُعد عاطفی که عبارت از تصورات و احساساتی است که مربوط به داشتن رابطه با جوهری ربوبی همچون خدا یا اقتداری متعالی است. بُعد مناسکی شامل اعمال دینی مشخص همچون نماز، روزه و شرکت در آیین‌های مذهبی است که انتظار می‌رود پیروان هر دینی آن‌ها را به جای آورند و بُعد دانشی که مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های مبنایی در مورد معتقدات هر دینی است که پیروان هر دین باید آن‌ها را بدانند. در فعالیت برای سنجش دینداری مسلمانان جمعاً ۱۰ گویه طراحی شد که ابعاد اعتقادی، پیامدی، عاطفی، دانشی و مناسکی هر کدام ۲ گویه دارند.

انسجام هنجاری بدین معناست که هنجارها تا چه حدی توسط افراد جامعه رعایت می‌شوند.

برای سنجش این متغیر از پاسخگویان سوال شده که به نظر شما موارد زیر تا چه حد در جامع ما وجود دارند:

(۱) صداقت (۲) وفای به عهد (۳) چاپلوسی (۴) دورویی (۵) توجه به منافع دیگران (۶) خوش رفتاری با دیگران (۷) احترام به دیگران (۸) انصاف (۹) احساس مسئولیت (۱۰) از خود گذشتگی (۱۱) ترجیح منافع جمع بر منافع شخصی (۱۲) تطابق حرف با عمل (۱۳) کمک به هممنوع (۱۴) ریاکاری. گویه‌های این متغیر در طیف پنج قسمتی (از خیلی کم تا خیلی زیاد) ارزش گذاری شده‌اند. و همچنین رسانه‌های جمعی به وسایلی اشاره دارند که از توانایی انتقال پیام‌های ارتباطی برخوردارند.

برای سنجش متغیر میزان استفاده از رسانه‌های جمعی از پاسخگویان پرسیده شده که از وسایل ارتباط جمعی زیر تا چه اندازه استفاده می‌کنید: مطبوعات، اینترنت، ماهواره، تلویزیون، رادیوهای داخلی، رادیوهای خارجی. گویه‌های این متغیر در طیف شش قسمتی (اصلاً، خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد) ارزش گذاری شده‌اند.

یافته‌های تحقیق

از مجموع ۳۱۰ پاسخگوی این تحقیق، ۵۲/۹ درصد را زنان و ۴۷/۱ درصد را مردان تشکیل داده‌اند. همچنین ۸۸/۴ درصد از پاسخگویان متأهل و ۱۱/۶ درصد مجرد بوده‌اند. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ابعاد گوناگون اعتماد اجتماعی به این ترتیب بوده است که اعتماد بین شخصی ۲/۶ درصد پاسخگویان کم، ۵۸/۴ درصد در حد متوسط و ۳۹ درصد در حد زیاد بوده است. میزان اعتماد تعمیم یافته در بین ۳/۹ درصد پاسخگویان کم، ۷۹/۴ درصد متوسط و ۱۶/۸ درصد زیاد بوده است. میزان اعتماد

نهادی در بین ۶۶/۸ درصد پاسخگویان کم، ۲۹/۴ درصد متوسط و ۳/۹ درصد زیاد بوده است. در مجموع میزان اعتماد اجتماعی ۴/۲ درصد پاسخگویان کم، ۸۹ درصد متوسط و ۶/۸ درصد زیاد بوده است.

برای بررسی رابطه متغیرهای سن، دینداری، مشارکت اجتماعی، انسجام هنجاری و رسانه‌های جمعی با میزان اعتماد اجتماعی، بدلیل این که این متغیرها در سطح فاصله‌ای اندازه‌گیری شده‌اند از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

جدول ۱- خروجی آزمون پیرسون برای بررسی رابطه متغیرهای مستقل با اعتماد اجتماعی

متغیر	مقدار ضریب پیرسون	سطح معنی‌داری
میزان دینداری	۰/۳۴۸	۰/۰۰۰
میزان انسجام هنجاری	۰/۴۳۸	۰/۰۰۰
میزان مشارکت اجتماعی	۰/۲۳۵	۰/۰۰۰
میزان استفاده از رسانه‌های جمعی	-۰/۰۰۸	۰/۸۹۰
سن	۰/۶۳	۰/۲۷۰

بر اساس نتایج جدول ۱، رابطه متغیرهای میزان دینداری، میزان مشارکت اجتماعی و میزان انسجام هنجاری با میزان اعتماد اجتماعی معنی‌دار است ولی رابطه متغیرهای میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی و سن با میزان اعتماد اجتماعی معنی‌دار نمی‌باشد.

برای مقایسه میانگین اعتماد اجتماعی در بین مردان و زنان همچنین افراد متاهل و مجرد از آزمون تی استفاده شده است که نتایج این آزمون‌ها در جدول ۲ منعکس شده است.

جدول ۲- خروجی آزمون تی جهت مقایسه میزان اعتماد اجتماعی در گروه‌های گوناگون

متغیر	مقولات	تعداد	میانگین	انحراف معیار	تی	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
جنسیت	مرد	۱۴۶	۹۳/۴۲	۱۵/۳۰۹	۰/۲۲۲	۳۰۸	۰/۸۲۵
	زن	۱۶۴	۹۳/۸۲	۱۶/۱۹۵			
وضعیت تاهل	مجرد	۳۶	۹۴/۴۷	۲۱/۱۱۸	۰/۳۳۸	۳۰۸	۰/۷۳۵
	متاهل	۲۷۴	۹۳/۵۳	۱۴/۹۶۱			

بر اساس اطلاعات جدول ۲ میانگین میزان اعتماد اجتماعی مردان (۹۳/۴۲) تفاوت معنی‌داری ($sig=0/825$) با میانگین میزان اعتماد اجتماعی زنان (۹۳/۸۲) ندارد. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که میانگین میزان اعتماد اجتماعی افراد متاهل (۹۳/۵۳) تفاوت معنی‌داری ($sig=0/735$) با میانگین میزان اعتماد اجتماعی افراد مجرد (۹۴/۴۷) ندارد.

برای بررسی تفاوت بین میزان اعتماد اجتماعی افراد فارغ‌التحصیل در رشته‌های تحصیلی گوناگون از آزمون واریانس (ANOVA) استفاده شده است که خروجی آن در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۳- خروجی آزمون تحلیل واریانس برای مقایسه میانگین میزان اعتماد اجتماعی بر حسب رشته تحصیلی

سطح معنی داری	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰/۲۱۰	۱/۵۶۷	۳۸۷/۶۹۸	۲	۷۷۵/۳۹۶	بین گروهی
		۲۴۷/۴۶۱	۳۰۷	۷۵۹۷۰/۴۱۴	درون گروهی
			۳۰۹	۷۶۷۴۵/۸۱۰	کل

یافته‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که تفاوت معنی داری ($\text{sig}=\%210$) بین میزان اعتماد اجتماعی افراد فارغ التحصیل در رشته‌های گوناگون وجود ندارد. در جمع بندی از آزمون‌های مطرح شده رگرسیون چند گانه تاثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

جدول ۴- خروجی رگرسیون چند گانه تاثیر متغیرهای مستقل بر میزان اعتماد اجتماعی

سطح معنی داری	ضریب تعیین	بتا	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۰	۰/۰۵	۰/۲۳۲	میزان دینداری
۰/۰۰۰	۰/۱۷	۰/۴۱۹	انسجام هنجاری

متغیرهای میزان دینداری و انسجام هنجاری تاثیر معنی داری بر میزان اعتماد اجتماعی دارند. در بین متغیرهای تحقیق، انسجام هنجاری با ۱۷ درصد بیشترین سهم را در تبیین میزان اعتماد اجتماعی دارد.

R	R square	A djusted square
۰/۵۳۲	۰/۲۳۸	۰/۲۷۹

با استفاده از واریانس ترکیب خطی متغیرهای مستقل می‌توان ۲۷/۹ درصد از واریانس میزان اعتماد اجتماعی را توضیح داد. باقیمانده تغییرات متغیر وابسته به دلیل پیچیده و چند بُعدی بودن متغیر وابسته تحقیق - یعنی میزان اعتماد اجتماعی - و همچنین به حساب نیامدن برخی از متغیرهایی است که بر این متغیر تاثیرگذار هستند.

نتیجه گیری

یکی از نتایج این تحقیق عدم تفاوت بین میزان اعتماد اجتماعی در بین مردان و زنان می‌باشد. با وجود این که نتایج برخی از تحقیقات قبلی (آزاد ارمکی و کمالی، ۱۳۸۳؛ افشانی، ۱۳۸۷) نشان دهنده کمتر بودن میزان اعتماد اجتماعی زنان نسبت به مردان می‌باشد ولی در این تحقیق میانگین میزان اعتماد اجتماعی مردان (۹۳/۴۲) تفاوت معنی‌داری (sig =) با میانگین میزان اعتماد اجتماعی زنان (۹۳/۸۲) ندارد. شاید دلیل آن هم این باشد که پاسخگویان دارای سطح تحصیلات و محیط کاری نسبتاً یکسان می‌باشند ضمناً از روابط اجتماعی و محیط فرهنگی نسبتاً مشابهی نیز برخوردار می‌باشند.

همچنین بین میزان اعتماد اجتماعی افراد متاهل و افراد مجرد تفاوت معنی‌داری وجود ندارد، به نظر می‌رسد وضعیت تاهل عامل موثری بر میزان اعتماد اجتماعی پاسخگویان نمی‌باشد. بر اساس نتایج تحقیق تفاوت معنی‌داری بین میزان اعتماد اجتماعی افراد فارغ التحصیل در رشته‌های تحصیلی گوناگون وجود ندارد شاید دلیل آن این باشد که با وجود این که افراد در رشته‌های گوناگونی فارغ التحصیل شده‌اند اما نوع روابط اجتماعی، محیط کاری، محیط فرهنگی و نیازهای شغلی آنان نسبتاً مشابه می‌باشد. همین‌طور بر اساس نتایج تحقیق بین سن پاسخگویان و میزان اعتماد

اجتماعی آنان رابطه‌ای وجود ندارد شاید دلیل آن هم این باشد که حدود ۸۵ درصد پاسخگویان در رده سنی بین ۳۰ تا ۵۰ سال می‌باشند و همگی به میزان نسبتاً یکسانی از تغییرات اجتماعی و فرهنگی جامعه تاثیر پذیرفته‌اند.

یکی از نتایج این تحقیق وجود رابطه بین متغیر مشارکت و اعتماد اجتماعی است که در تحقیقات قبلی (انعام، ۱۳۸۱؛ ازکیا و غفاری، ۱۳۸۰، افشانی، ۱۳۸۷) نیز مشخص شده بود. پاتنام افزایش مشارکت‌های مدنی و گسترش شبکه‌های اجتماعی را از سازوکارهای تبدیل اعتماد شخصی یا خاص به اعتماد اجتماعی یا تعمیم‌یافته معرفی می‌کند (پاتنام، ۱۳۸۰: ۱۳۷). وی در مورد راه‌های افزایش اعتماد می‌گوید: شبکه‌های مشارکت مدنی، همکاری و ارتباط را نیز تسهیل می‌کنند و اطلاعات موجود درباره اعتمادپذیری افراد دیگر را تقویت می‌کنند... وقتی معاملات اقتصادی و سیاسی در شبکه‌های متراکم تعامل اجتماعی صورت می‌پذیرد، انگیزه فرصت‌طلبی و قانون‌شکنی کاهش می‌یابد... پیوندهای اجتماعی متراکم، شایع و دیگر راه‌های ارزشمند کسب شهرت را که از بنیان‌های ضروری اعتماد در جوامع پیچیده است تسهیل می‌کند (کلمن، ۱۳۸۴: ۹۹-۹۸). ضروری است مسئولین امر، تدابیر مؤثرتری برای افزایش مشارکت اجتماعی آحاد مردم بیندیشند. افزایش مشارکت اجتماعی در بازتولید و ارتقاء اعتماد اجتماعی تعمیم‌یافته در قالب گسترش صداقت، وفاداری، حسن نیت، وظیفه‌شناسی، وفای به عهد، ثبات در اندیشه و عمل خواهد بود. به تعبیری با تقویت اجتماع اخلاقی و تعهد عملی به التزام‌های اخلاقی در سطوح بین فردی، بین فرد و نهادها و نیز بین نهادی، فرایند اعتماد اجتماعی در سطوح اعتماد افراد نسبت به یکدیگر و نیز اعتماد اجتماعی نسبت به نهادهای اجتماعی و مأمورانی که متولی و عامل در این نهادها هستند، قوت لازم را کسب خواهد کرد (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۰: ۲۸).

از طرف دیگر بین نگرش به انسجام هنجاری در جامعه و میزان اعتماد اجتماعی نیز رابطه مستقیمی وجود داشت. چلبی در خصوص تاثیر تضاد هنجاری بر روی اعتماد اجتماعی می‌نویسد: «در اثر تضادهای هنجاری، اعتماد متقابل تعمیم‌یافته کاهش می‌یابد

و نقش زر و زور در تنظیم روابط اجتماعی عمده می‌شود. تضادهای هنجاری، خاص‌گرایی را در جامعه ترویج می‌کنند و خود از آن تأثیر می‌پذیرند. بدین ترتیب تضاد هنجاری کمک می‌نماید تا افراد دایره دوستی خود را محدود تعریف نمایند و در عوض دایره دشمنی را گسترده تعریف کنند (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۱۷). دورکیم نیز اعتقاد داشت که گروه‌های حرف‌های، انبوهی از افراد که سراسر عمرشان در محیط‌های صنعتی و تجاری می‌گذرد را در کنار هم جمع می‌کند و امکان روابط اجتماعی و کنش متقابل را فراهم می‌سازد و اعضای گروه را به عنوان واحدی مشخص به یک هویت جمعی پیوند می‌دهد و پیوندهای عاطفی میان آن‌ها را شدت می‌بخشد. رشد پیوندهای عاطفی و علاقه متقابل در بین اعضای گروه می‌تواند زمینه‌ساز اطمینان و اعتماد متقابل باشد، زیرا اطمینان و اعتماد متقابل تن‌ها در یک زمینه احساسی مثبت (فضای دوستانه) اجازه رشد می‌یابند (دورکیم، ۱۳۶۹: ۱۰). به نظر دورکیم، وابستگی عاطفی، تولید تعهد می‌کند و تعهد و علقه اجتماعی نیز عناصر اصلی تشکیل‌دهنده هنجارهای اجتماعی و اخلاقی هستند. پس بدون وابستگی عاطفی نظم هنجاری غیرممکن است. پایه نظم هنجاری جامعه، عاطفه است. احساس تعلق جمعی، اعتماد اجتماعی متقابل و دوستی متقابل که از مشخصه‌های اصلی همبستگی اجتماعی‌اند، همگی ریشه در وابستگی عاطفی دارند. وابستگی عاطفی به جمع چگونه به وجود می‌آید؟ ۱- از طریق رابطه اجتماعی با دیگران و ۲- از طریق عضویت اجتماعی در اجتماعات (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۰۲-۱۰۱). در جایی که ریا و تزویر، حيله و نفاق در روابط اجتماعی به صورت مسلط وجود دارد اعتماد اجتماعی جایگاهی نخواهد داشت و افراد جامعه به جای جمع‌گرایی و اشتراک مساعی و مشارکت دنبال فردگرایی خودخواهانه خواهند بود. در چنین شرایطی میزان اعتماد اجتماعی متقابل دچار افت قابل ملاحظه‌ای می‌شود، به طوری که کنشگران اجتماعی در پهنه تعاملات اجتماعی احساس امنیت نمی‌کنند. به علاوه کنشگران حقیقی و مجازی نیز که مالک هستند، تمایل بیشتری می‌یابند که در عرصه اقتصادی منافع شخصی خود را بدون احساس تعهد عمومی نسبت به مصالح جمعی

تقویت نمایند (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۳۲). در این مورد لازم است شهروندان اصول صداقت، وفای به عهد، عدم تملق و... را رعایت کنند، زیرا هرچه قدر هنجارهایی مانند راست‌گویی، وفای به عهد و... در جامعه بیش‌تر رعایت شوند، روابط اجتماعی بهتر شده و در نتیجه اعتماد اجتماعی نیز افزایش خواهد یافت.

بین میزان استفاده از رسانه‌های جمعی و میزان اعتماد اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود نداشت. رسانه‌های جمعی باید تلاش بیشتری برای جذب مخاطبان و اصلاح نگرش آن‌ها به عمل آورند. رسانه‌ها باید تصویر کامل و دقیقی از واقعیت‌های اجتماعی نمایش دهند. انتشار به موقع اخبار و عدم سانسور اطلاعات و اخبار، می‌تواند دامنه اعتماد اجتماعی را در جامعه گسترش دهد.

رابطه مستقیم میزان دینداری با میزان اعتماد اجتماعی از دیگر نتایج این پژوهش بود. گیدنز معتقد است دین می‌تواند پیوندهای اخلاقی و عملی در ارتباط با زندگی شخصی، اجتماعی و جهان طبیعی ایجاد کند و در ایجاد یک محیط امن برای معتقدان کمک کند و موجبات آسایش خاطر و هدایت مؤمنان را فراهم سازد. دین‌ها می‌توانند میانجی سازمان‌بخش اعتماد باشند. گیدنز در این خصوص که باورداشت‌های مذهبی چگونه زمینه اعتماد را فراهم می‌کنند، می‌نویسد: باورداشت‌های مذهبی مهمترین کارشان این است که معمولاً به تجربه رویدادها و موقعیت‌ها، اعتماد تزریق می‌کنند و چارچوبی را فراهم می‌سازند که در آن، این رویدادها و موقعیت‌ها را می‌توان تبیین کرد و در برابر آن‌ها واکنش نشان داد (گیدنز، ۱۳۸۰: ۱۲۲). دورکیم نیز معتقد است افراد در غلیان ناشی از اعیاد و جشن‌های اجتماعی از طریق اعمال مشترک و کردارهایی همانند پای‌کوبان و غریوکشان به هم نزدیک شده و نوعی همدلی با هم پیدا می‌کنند که این همدلی و نزدیکی، اطمینان و اعتماد متقابل را ایجاد می‌کند (بهزاد، ۱۳۸۲: ۵۱-۵۲). دورکیم معتقد است برگزارکردن مراسم و مناسک‌های جمعی (جشن‌ها، اعیاد و مراسم‌های مذهبی) سبب تعامل میان مردم می‌شود که همین تعامل بین آن‌ها ایجاد اعتماد می‌کند (پنجه‌بند، ۱۳۸۵: ۴۴). آموزه‌های دینی با تقویت مفاهیمی مانند صداقت،

خوش‌بینی، عدم تظاهر و ... زمینه اعتماد افراد به یکدیگر را فراهم می‌آورند. چلبی به درستی در این زمینه معتقد است: یکی از راه‌های ترکیب روابط ابزاری و اظهاری تقویت هویت جامع‌های افراد و تعهد عمومی آن‌هاست. برای چنین منظوری جامعه کل احتیاج به انرژی عاطفی دارد. به منظور کسب این انرژی عاطفی و حفظ طراوت فرهنگی لازم است تا مناسک ملی، مذهبی و انسانی در ورای گروه‌های اولیه و اجتماعات طبیعی و در سطح ملی هر از چندگاهی به طور متناوب برگزار گردند. برگزاری این مناسک می‌تواند بر عهده هنر، عرفان، ادبیات و ورزش گذاشته شود. تقویت هویت جامع‌های و تعهد عمومی اعضای جامعه به آن‌ها اجازه می‌دهد که روابط ابزاری خود را در چارچوب مرجع هنجاری جامعه تنظیم نماید. به هر جهت با اجرای متناوب مراسم مزبور و هم چنین با ترکیب روابط ابزاری و اظهاری از طریق انجمن‌های داوطلبانه پایه عاطفی نظم اجتماعی کلان فراهم می‌شود و در ضمن تعهد عمومی و اعتماد متقابل نیز در هر دو سطح جامعه تعمیم می‌یابد. تعمیم تعهد و تعمیم اعتماد منجر به چیزی می‌شود که گیدنز در کتاب خود مکرر اما مبهم از آن به عنوان «نظام انتزاعی» یاد می‌کند (چلبی، ۱۳۷۵: ۲۵۳).

به منظور جمع‌بندی نهایی و بررسی فرضیه‌های تحقیق و نقش متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته و در جمع‌بندی آزمون‌های مطرح شده، رگرسیون چند گانه تاثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته را بررسی نمودیم. به منظور بررسی میزان تبیین واریانس متغیر وابسته به وسیله متغیرهای مستقل از رگرسیون چند گانه با روش گام به گام استفاده شده است. نتیجه این که از مجموع متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون، دو متغیر انسجام هنجاری و میزان دینداری تاثیر معنی‌داری بر متغیر وابسته یعنی میزان اعتماد اجتماعی داشته‌اند. بر اساس نتایج جدول ۴ متغیرهای میزان دین‌داری و انسجام هنجاری تاثیر معنی‌داری بر میزان اعتماد اجتماعی دارند. در بین

متغیرهای تحقیق انسجام هنجاری با ۱۷ درصد بیشترین سهم را در تبیین میزان اعتماد اجتماعی دارد. با استفاده از واریانس ترکیب خطی متغیرهای مستقل می‌توان ۲۷/۹ درصد از واریانس میزان اعتماد اجتماعی را بر اساس میزان تأثیر دو متغیر مستقل میزان دینداری و انسجام هنجاری توضیح داد. باقیمانده تغییرات وابسته به دلیل پیچیده و چند بُعدی بودن متغیر وابسته تحقیق یعنی میزان اعتماد اجتماعی و همچنین به حساب نیامدن برخی از متغیرهایی است که بر این متغیر تأثیرگذار می‌باشند.

پیشنهادها

۱- با توجه به پایین بودن میزان اعتماد نهادی در بین پاسخگویان، مسئولین و مدیران نهادها و سازمان‌های گوناگون باید با تلاش جهت ترمیم و اصلاح رفتار و گفتار خود به ویژه صداقت و درستکاری، عمل به وعده‌ها، احساس وظیفه و دلسوزی، کسب تخصص و مهارت، شناخت مشکلات واقعی مردم، تدبیر و دور اندیشی و یکسان بودن حرف و عمل، اعتماد مردم به خود را افزایش داده و از این طریق بر میزان اعتماد اجتماعی در جامعه بیفزایند.

۲- چون یکی از نتایج تحقیق وجود رابطه بین متغیر انسجام هنجاری و اعتماد اجتماعی است ضروری است که مسئولین تدابیر موثرتری برای افزایش و نهادینه کردن سجایای اخلاقی مثل صداقت، وفای به عهد، توجه به منافع دیگران، انصاف، احترام به یکدیگر، احساس مسئولیت، از خود گذشتگی و کمک به هم‌نوع بنمایند و همین‌طور اقدامات فرهنگی موثری جهت کم‌رنگ کردن پلیدی‌های اخلاقی مثل چاپلوسی، دورویی و ریاکاری به عمل آورند.

۳- یکی از نتایج تحقیق وجود رابطه بین متغیر میزان دینداری و اعتماد اجتماعی است. ضروری است دست اندر کاران و متولیان امر، تلاش بیشتری جهت افزایش میزان دینداری دبیران بویژه در ابعاد پیامدی، مناسکی و دانشی به عمل آورند.

۴- چون یکی از نتایج تحقیق وجود رابطه بین متغیر مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی است ضروری است مسئولین امر تدابیر بیشتر و موثرتری برای افزایش میزان مشارکت اجتماعی دبیران بیندیشند و آنان را در فعالیت‌ها و بویژه تصمیم‌گیری‌های حوزه آموزشی و فرهنگی دخیل نمایند. افزایش مشارکت اجتماعی دبیران، در باز تولید و ارتقاء اعتماد اجتماعی تعمیم یافته در قالب گسترش صداقت، وفاداری، وظیفه شناسی و وفای به عهد مؤثر خواهد بود.

منابع

- اجاقلو، سجاد؛ محمدجواد زاهدی. (۱۳۸۴)، بررسی اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن در بین ساکنان شهر زنجان، **مجله جامعه‌شناسی ایران**، دوره ششم، شماره ۴.
- آزادار مکی، تقی و افسانه کمالی. (۱۳۸۳)، اعتماد، اجتماع، جنسیت، **مجله جامعه‌شناسی ایران** شماره ۲.
- ازکیا، مصطفی؛ غلامرضا غفاری. (۱۳۸۰)، بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی کاشان، **نامه علوم اجتماعی**، شماره ۳.
- افشانی، سیدعلیرضا. (۱۳۸۵)، تبیین جامعه‌شناختی گرایش به خرافات، **پایان‌نامه دکتری**، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان.
- افشانی، سیدعلیرضا. (۱۳۸۷)، **بررسی عوامل فرهنگی، اجتماعی مؤثر بر میزان اعتماد اجتماعی در بین ساکنان شهر یزد**، دانشگاه یزد.
- امیر کافی، مهدی. (۱۳۷۵)، **اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن**، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- انعام، راحله. (۱۳۸۱)، **بررسی اعتماد بین شخصی در بین روستاهای نمونه شهرستان شهریار**، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**، دانشگاه الزهراء، تهران.

- ایوانز، دیوید و دیگران. (۱۳۸۰)، بررسی مجدد رابطه دین و جرم، ترجمه: علی سلیمی، نشریه حوزه و دانشگاه، شماره ۲۳.
- بالاخانی، قادر. (۱۳۸۴)، بررسی تاثیر میزان استفاده از رسانه‌های جمعی بر میزان اعتماد اجتماعی، پایانامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم تهران، تهران.
- بهزاد، داوود، (۱۳۸۲)، بررسی ارتباط بین اجزاء، سطوح و ابعاد ساختار اعتماد اجتماعی در بین خانوارهای ساکن شهرستان سنندج در سال ۱۳۸۱، پایانامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران.
- بیات، فریبرز. (۱۳۷۳)، رابطه عام گرایی با اخلاق، پایانامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- پاتنام، رابرت. (۱۳۸۰)، دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه: محمد تقی دلفروز، تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.
- پنجه بند، سید یوسف. (۱۳۸۵)، بررسی تاثیر خانواده بر میزان اعتماد اجتماعی دانش آموزان سال سوم دبیرستان‌های شهر تهران، پایانامه کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت معلم، تهران.
- پورمحمدی، علی اصغر. (۱۳۷۸)، اعتماد بهامل موثر بر آن، پایانامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- پیران، پرویز، و میرطاهر موسوی و ملیحه شیانی. (۱۳۸۵)، کارپایه مفهومی و مفهوم سازی سرمایه اجتماعی با تاکید بر شرایط ایران، رفاه اجتماعی، شماره ۹.
- چلبی، مسعود. (۱۳۷۵)، جامعه شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، تهران: نشرنی.
- دفتر طرح‌های ملی. (۱۳۸۱)، ارزش‌های و نگرش‌های ایرانیان، تهران: دفتر طرح‌های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان اعتماد ... ۲۶۷

- دورکیم، امیل. (۱۳۶۹)، درباره تقسیم کار اجتماعی، ترجمه: باقر پرهام، بابل، کتابسرای بابل.
- رفیع پور، فرامرز. (۱۳۷۸)، آنومی یا آشفتگی اجتماعی، پژوهش در زمینه پتانسیل آنومی در شهر تهران، تهران: سروش.
- زتومکا، پیوتر. (۱۳۸۴)، اعتماد یک نظریه جامعه شناختی، ترجمه: فاطمه گلابی، ناشر مترجم.
- شارع پور، محمود. (۱۳۸۳)، ابعاد و کارکردهای سرمایه اجتماعی و پیامدهای حاصل از فرسایش آن در بررسی مسائل اجتماعی، نوشته گروه مولفان، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- عباس زاده، محمد. (۱۳۸۳)، عوامل مؤثر بر شکل گیری اعتماد دانشجویان، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۱۵.
- عبدالهی، محمد؛ میرطاهر موسوی. (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی در ایران؛ وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان شناسی گذار». فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۵.
- عظیمی هاشمی، مژگان. (۱۳۷۳)، عام گرایی و عوامل مؤثر بر آن در مناطق بیست گانه تهران و حجم نمونه مناطق (۳ و ۱۶ و ۳)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسان، گروه جامعه شناسی، دانشگاه شهید بهشتی .
- فکویاما، فرانسیس. (۱۳۷۹)، پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه: غلامعباس توسلی، تهران.
- فکویاما، فرانسیس. (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، تهران، نشر شیرازه.
- فیلد، جان. (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی، ترجمه: غلامرضا غفاری و حسین رمضانی، انتشارات کوثر.

- قاسمی، وحید، و رضا اسماعیلی و کامران ربیعی. (۱۳۸۵)، سطح بندی اجتماعی در شهرستان‌های استان اصفهان، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره، ۲۳.
- کاظمی جغناوب، حجت. (۱۳۸۱)، نقش اعتماد در سازمان‌های علمی و برخی عوامل موثر بر آن، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز.
- کلتی، ابراهیم. (۱۳۸۱)، فرهنگ یادگیری و مشارکت در میان ترکمن‌ها، مجموعه مقالات مردمی و همگرایی، ۲۶۲-۲۵۵ تهران: نشر آن.
- کلین، جیمز. (۱۳۸۴)، نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه انسانی، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، تهران، نشر شیرازه.
- کوثری، مسعود. (۱۳۷۵)، بررسی تاثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان استان خراسان در فعالیتهای عمرانی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- گیدنز، آتوننی. (۱۳۸۰)، پیامدهای مدرنیت، ترجمه: محسن ثلاثی، چاپ دوم، تهران، مرکز.
- وحید، فریدون؛ محسن نیازی. (۱۳۸۳)، تاملی درباره رابطه بین ساختار خانواده و مشارکت اجتماعی در شهر کاشان، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۳.

- Baird, A and R. St-Amand. (1995). **Trust within the Organization**. Monograph, Issuel. www.pscfcp.gc.ca/publications/monogra/monol_e.htm.
- Cook, K . S. (2001). **Trustin Society**. New York: Russell Sage.

عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان اعتماد ... ۲۶۹

- Coleman, c. (1990). **Foundations of Social Theory**, Gambridge, mass:
Harrard university. press.

